

Az állatok és a növények gyakorlatilag semmilyen szerepet nem játszottak a hagyományos etikában, leszámítva olyan kivételeket, mint Arthur Schopenhauer és Albert Schweitzer felfogása. Az etika az emberek egymás közötti viszonyát szabályozta, miközben az állatok és a növények a tárgyak körébe tartoztak: éppúgy szabad volt használni és elhasználni őket, mint egy ástót, egy nadrágot vagy egy biciklit.

A természet rohamos pusztítása, a fajok eltűnése, a tömeges állattartás borzalmi és hasonló tapasztalatok változást idéztek elő a 20. századi gondolkodásban: Megengedett-e, hogy önkényesen bánjunk a természettel, amíg önmagunknak nem okozunk kárt? Van-e a természetnek értéke önmagában véve, az embertől függetlenül, s ha igen, melyik természetek? Csak az érzékeny élőlényeknek kell-e saját jogot és morális jelentőséget tulajdonítanunk, vagy pedig minden élőlénynek, tehát a medúzáknak, a fűveknek és a tölgyfáknak is? Joga van-e egy folyómedernek ahhoz, hogy ne egyenesítsék ki? Meg kell-e kímélni a hegyeket, amikor autópályát építünk?

A világon elsőként Svájc vette fel alkotmányába (mégpedig népszavazással, 1992-ben) „a teremtett világ méltóságát”, persze anélkül, hogy megmondta volna, pontosan mit is kell ezen érteni. Abból indulhatunk ki, hogy „A keresztények világtalálkozója az igazságosságért, a békéért és a teremtés megőrzéséért” (Bázel, 1989) adta a lökést ahhoz, hogy „a teremtett világ méltóságáról” beszéljenek. E találkozó mozgatója Carl Friedrich von Weizsäcker volt.

Weizsäcker egyedül a vallásos hitet tudja elképzelni az etika alapjaként. Ennek van egy fonák következménye: Például az ateisták nem bánhatnak felelősen a természettel? „A teremtett világ méltósága” kétségtelenül megalapozható teológiailag: Ha mindent Isten teremtett, akkor teremtettsége folytán minden dolog saját méltósággal bír. A világi társadalmakban azonban a jogi normák nem támaszkodhatnak kifejezetten vallási meggyőződésekre, különben sérül az állam semlegessége. A svájciaknak is nagy nehézséget okozott, hogy a világi nyilvánosság előtt igazolják „a teremtett világ méltóságáról” szóló beszédet. Philipp Balzer körül él Zürichben egy olyan filozófuscsoport, amely megpróbálta utólag tisztán filozófiai alapon megadni ezt az igazolást. Ez azonban egyáltalán nem olyan könnyű.

Hans-Dieter Mutschler

Van-e méltóságuk a fáknak és a medúzáknak?

Filozófiai megfontolások az állatokról és a természetről

Valamennyiünknek az az érzésünk, hogy természetfelfogásunkkal valami nincs rendjén. A környezetpusztítás rettenetes jelenségei, a fajok eltűnése és a tömeges állattartás tanácsossá teszi, hogy ne csak az embereket tiszteljük, hanem a teremtett világot is, és az erkölcsiséget a természetre is kiterjesztjük. De a nehézség már akkor megkezdődik, amikor fontolóra vesszük, kit vegyünk fel a „méltósággal bírók” listájára, és kit ne. Mindenesetre babonás dolog lenne, ha bocsánatot kérnénk egy hegytől, mielőtt alagutat fúránk bele, vagy morális okból elvetnénk egy folyó szabályozását. Sok filozófus azon a véleményen van, hogy csak az érzékeny élőlényeket kellene felvennünk az „etikai klubba”, tehát csak azokat az élőlényeket, amelyek fájdalmat éreznek, és képesek kifejezni érdekeiket. De nem mindenki gondolkodik így. A svájciak tágabban húzzák meg a kört, és „méltóságot” tulajdonítanak a fáknak és a fűveknek is.

De pontosan mit is tulajdonítanak nekik? Egy Immanuel Kantra visszanyúló fontos hagyomány szerint a „méltóság” nem osztható: azonos értelemben illeti meg a meg nem született gyermeket, a halálos beteget, az ostobát, az okosat, a maffiózót és a szentet. De komolyan állíthatnánk, hogy az embernek és a majomnak ugyanaz a méltósága? Vagy egy fáknak? Méltósága van-e egy gránit-tömbnek, ahogyan a filozófus Meyer-Abich állítja?

Látjuk, hogy a Kant-féle hagyomány nem visz minket előre. Létezik azonban egy kevésbé idealisztikus beszédmód a „méltóságról”. E szerint léteznek tiszteletre méltó idősebb emberek, méltóságteljes magatartás vagy méltóságteljes halál. A méltóságot tehát meg lehet szerezni vagy el lehet veszíteni, ami Kant felfogásában nem lehetséges. Ebben az olvasatban a „méltóság” esetleges tulajdonság, akárcsak az „okosság” vagy az „udvariasság”. Az ilyen tulajdonságokat meg lehet szerezni, ápolni lehet, de aztán el is lehet veszíteni. És persze nehézség nélkül „oszthatóak”.

De az, hogy ezek esetleges tulajdonságok, lehetetlen teszi számunkra, hogy ilyen értelemben fogjuk fel „a teremtett világ méltóságát”, hiszen amikor „a teremtett világ méltóságáról” beszélünk, akkor éppen azt akarjuk mondani, hogy a méltóság önmagáért illeti meg a teremtett világot, tehát nem vesztítheti el. Ezért nem könnyű megmondani, mit is jelent voltaképpen „a teremtett világ méltósága”.

Ezeket a nehézségeket tünetnek tekintem. Természetfelfogásunk válságban van. Annak következtében, hogy a tudományban és a technikában példátlan győzelmet aratott az az eljárás, amely mindent eszközként kezel, eltoltuk magunktól, peremre szorítottuk a természetet. Most újból rendeznünk kell a természethez fűződő viszonyunkat. Az egyik technika-filozófus, Günter Ropohl „a természet végéről” beszél. Úgy véli, hogy a – végletekig hajtott – technizálás el fogja tüntetni a természetet. Más filozófusok, például Hans Jonas is, ezzel szemben az erkölcsiség és a bölcsesség olyan forrását látják a természetben, amelyhez igazodnunk kell.

Lábbal taposni a természetet – vagy ismét isteníteni? A természet pusztá anyag – vagy újpogány istenség? E szélsőségek között kell középutat találnunk. „A teremtett világ méltóságáról” folyó beszédünk többértelműsége azt jelzi, hogy még nem találtuk meg ezt a középutat.

Talán jobb lenne, ha „a teremtett világ méltósága” helyett annak „önértékéről” vagy „saját jogáról” beszélnénk, hogy tisztán filozófiai alapon meg ezt a koncepciót, ahogyan Christoph Rehmann-Sutter vagy Kristian Köchy is tette. Mindketten biológusok és filozófusok is. Ily módon egyidejűleg világossá válna, hogy nem a természet vallásos értelmezéséről van szó.

Mindazonáltal a vallás nem lényegtelen. Bár nem kellene igénybe venni jogi összefüggések megalapozási fórumaként, de a vallásos motiváltságú embert, legyen az keresztény, buddhista vagy panteista, a hit arra ösztönzi, hogy egészen különös módon elköteleződjék a környezet védelme mellett. Különösen az Egyesült Államokban van sok vallásosan inspirált aktivista. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy ateistának kevésbé kell aktívna lennie. De ez kiegyenlíti a filozófiai reflexió gyengeségét. Akinek jó megalapozása van, még egyáltalán nem fog feltétlenül jól is cselekedni. Az elmélet önmagában még nem motivál.

A középkorban a majom az ördög teremtményének számított, mivel „majmolt” az embert. Ma az ellenkező veszély fenyeget minket, vagyis az, hogy az emberrel azonos lépcsőfokra állítsuk a majmot. Az ember méltóságát azonban nem lehet a természet ellenében kieroszakolni, de nem is oldódhat fel a természetben. A teremtett világ szemében saját kettősségünket pillantjuk meg.

Forrás: Publik-Forum, 2006/6